

Molts tresors

Narcís Masó (1890-1953)

De l'educació gairebé només ens n'arriben les males notícies. Es parla d'enormes bosses de fracàs escolar, d'un augment espectacular de la violència i l'agressivitat, de la manca d'urbanitat i de civilitat de les noves generacions, de la mala educació de molts anuncis publicitaris i d'algunes sèries de televisió, de les vacances allargassades dels mestres, de l'escassetat de places públiques per als infants més petits, de la permanència dels barracots pretesament provisionals, del fracàs de les polítiques d'integració social, del creixement de l'analfabetisme funcional, dels baixos índexs de lectura, dels processos de guetització d'alguns barris i escoles, del desconeixement generalitzat de llengües estrangeres, del català que es parla i del que no es parla, de la inadequació del sistema educatiu al mercat de treball... i així fins que el cor ens digui prou!

Aquesta, però, no és pas la realitat de l'educació. La realitat és que gairebé tots estem immersos en processos educatius, gairebé tots aprenem, amb ajut o sense, de manera intencionada, coneixements i maneres de fer. La realitat és que, per a la majoria de catalans, la formació és una tasca perfectament normalitzada, raonablement reeixida i sovint engrescadora. Mai com ara havíem estat conscients del valor de l'educació, de l'abast del potencial educador dels mitjans de comunicació, de les ciutats i de la cultura popular,

amagats

Xavier Besalú

de la necessitat de seleccionar adequadament la cultura a transmetre davant la inabastabilitat de la producció cultural, de la importància de seguir aprenent durant tota la vida, que les intel·ligències són múltiples i les persones molt més que caps. La veritat és que, es digui el que es digui, tenim el millor sistema educatiu si ens el mirem amb un mínim de perspectiva històrica, els millors professionals i les millors instal·lacions. La veritat és que l'anomenada educació social, la que es dona i es viu fora de les aules, ha experimentat aquests darrers anys un creixement, insuficient, però impressionant (estem parlant de gent gran, de lleure, d'adults, de treballadors, de discapacitats, de marginats, de malalts...). És en aquest context que podem parlar d'innovacions educatives.

INNOVACIÓ EDUCATIVA

Comencem aclarint alguns conceptes. «Innovació educativa» és la nova manera de referir-nos al que tradicionalment hem anomenat renovació pedagògica, aquell esforç de professionals i altres persones per millorar l'educació, en tant que servei públic per a tots, no pas com un producte més del mercat, que s'ofereix a qui pugui i vulgui adquirir-lo.

Si bé és cert que etimològicament no signifiquen el mateix (innovar és crear del no-res; en canvi, renovar és transfor-

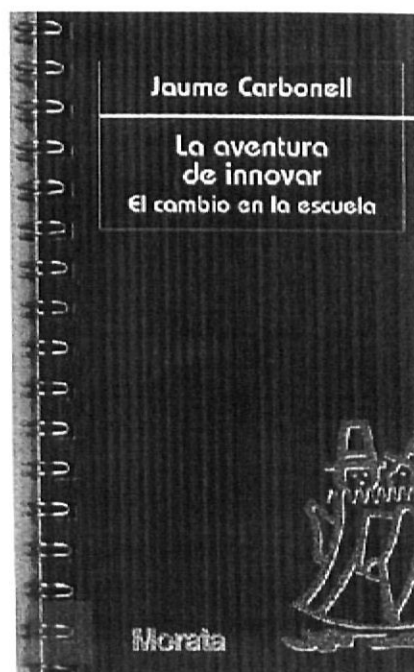
mar una cosa que ja preexisteix), els moviments de renovació pedagògica, de tanta tradició a casa nostra, han fet seu el concepte d'innovació i no cal –crec– donar-hi més voltes. Només fer avinent que l'educació és un tren en marxa que no pot estar massa temps aturat a l'estació, una casa habitada que només admet reformes parcials, renovacions localitzades, perquè la gent que hi habita no pot pas ser-ne foragitada.

Ara, una innovació educativa no és el mateix que una reforma de l'ensenyament, sobretot per les dimensions: una reforma és un canvi estructural, de tot el sistema; en canvi, la innovació se circumscriu a un àmbit més petit: una aula, un centre, un poble, una ciutat... També perquè la iniciativa de les reformes correspon al poder, als dirigents, als experts, mentre que la iniciativa de les innovacions sorgeix de la base, directament dels mateixos implicats.

Tampoc no és sinònim de modernització, de posada al dia. Modernitzar una empresa vol dir substituir l'aparellatge obsolet, donar entrada a nous productes i formes, renovar la imatge o senzillament sintonitzar amb els gustos del moment. Però la modernització, tot i ser necessària, no és pas garantia d'innovació. L'arribada de la televisió i del vídeo a les escoles va representar, a la pràctica, canvis molt poc substancials en si mateixos. L'allau de fitxes, a la dècada dels 70

del segle passat, o la substitució de les venerables enciclopèdies pels nous llibres anomenats de consulta, sovint van servir per seguir fent el mateix de sempre amb uns suports més atractius. El mateix podria passar –depèn de com es faci– amb el procés d'informatització dels centres educatius o amb la mercantilització de les sortides i estades de colònies. La innovació educativa és sempre un canvi substancial, una modificació d'algun element rellevant de l'acció educativa.

Jaume Carbonell(1) defineix la innovació educativa de la manera següent: és un conjunt d'intervencions i processos que, de manera intencionada i sistemàti-

Joaquim Franch (1944-1987).

ca, miren de modificar actituds, idees, continguts i pràctiques pedagògiques i d'introduir nous projectes, programes, materials curriculars, estratègies d'ensenyament i aprenentatge i noves formes d'organització i gestió de la vida de les institucions educatives.

Es tracta d'una definició volgudament llarga i polièdrica, com escau a un concepte complex i que vol incloure realitats molt diverses. Fer una innovació educativa vol dir, doncs, voluntat de canvi, de millora, de fer front als problemes i a les inèrcies, de fer una educació de més qualitat. Les innovacions educatives no són accions espontànies, ni casuals, ni episòdiques, sinó que impliquen planificació, claredat en els objectius i previsió de les conseqüències que es podrien derivar dels canvis proposats. La innovació educativa pot afectar qualsevol dels elements que intervenen en l'acte educatiu: unes vegades són elements molt visibles (materials, continguts, tècniques, mètodes...), d'altres són canvis més subtils i poden afectar allò que s'anomena el currículum ocult (allò que es fa de manera més o menys automàtica i rutinària, sense ser-ne massa conscient), o més ideològics, si fan referència a plantejaments més globals o de fons.

NO TOTS ELS CANVIS SÓN INNOVACIONS

Per poder ser considerats innovacions, els canvis en educació han d'aplegar un bon grapat de característiques, algunes de les quals són aquestes:

Les innovacions educatives no són experiències puntuals, ni experiments sobtats, sinó processos lents i costosos, projectes que es van polint amb la pràctica, iniciatives que volen conservar el bo, sense renunciar al que és millorable. Els seus efectes, per tant, no són immediats, ni espectaculars, sinó que es comencen a percebre a mig termini, en l'exercici lliure i ple de la ciutadania.

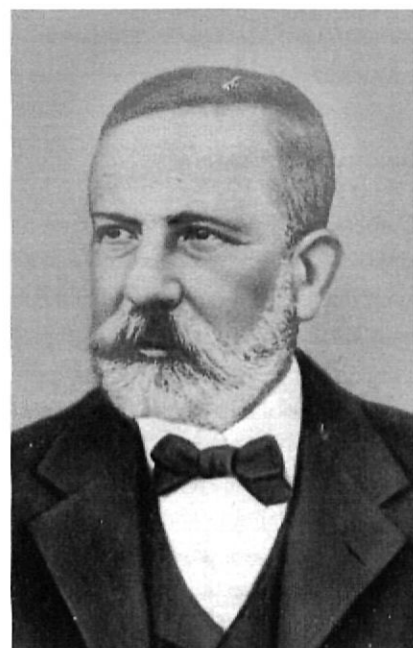
Les innovacions educatives han de ser pensades, gestionades i realitzades pels mateixos professionals implicats, de manera autònoma i conscient. Si la iniciativa és externa i els participants no la fan seva, assistirem probablement a un procés de modernització, o a simples canvis estètics o de llenguatge. Les innovacions, precisament perquè operen a nivell micro, necessiten l'acord i la participació activa dels qui les han d'aplicar i viure. A les Administracions, els pertoca d'assegurar les condicions laborals, materials i polítiques que les facin possibles. A l'entorn més immediat, li correspon d'oferir l'escalf

adequat, la complicitat que és fruit de la confiança i la receptivitat suficient.

Les innovacions educatives necessiten equips docents sòlids i estables, amb un lideratge ben definit, democràtic i estimulant. La precarietat i la temporalitat, els plantejaments ideològics i pedagògics massa contraposats, les formes de gestió estrictament assembleàries, solen convertir-se en impediments insuperables. I és que la innovació sol comportar un cert risc, a vegades suposa fins i tot una certa transgressió, i un ancoratge segur i una direcció potent procuren un bàlsam i un tremp alhora vivificants i tranquil·litzadors.

Les innovacions educatives demanen un ambient de benestar i confiança entre els educadors, unes relacions interpersonals positives i sinceres i una comunicació fluida i intensa. La possibilitat de compartir moments i situacions més enllà de la feina estricta són un símpto-

Antoni Balmanya (1846-1915).

ma revelador; el bon humor i la ironia amable solen ser bons recursos per superar els inevitables conflictes.

Les innovacions educatives pressuposen una cultura de centre, un ambient singular, un sentiment de pertinença, una identitat compartida, feta d'història en comú i d'històries singulars, de ritus i festes, d'hàbits i rutines, de símbols i de paraules. Aquesta cultura de centre, que es palpa encara que costi de descriure, teixida amb fils de mil colors, sol tenir una potència extraordinària que és molt més que la suma d'individualitats i és capaç de transformar les persones i de fer realitat accions impensables sense aquesta atmosfera, que condiciona i embriaga.

Les innovacions educatives, en fi, han d'acabar institucionalitzant-se, és a dir, han de passar a formar part de la vida quotidiana dels centres, d'alguna manera han de dissoldre's, han de deixar de ser-ne. Les innovacions, per anar bé, han de ser viscudes amb intensitat, però també han de ser reflexionades amb profunditat i distanciament i han de ser avaluades amb rigor.(2)

TRADICIÓ, ESPAIS I ESCENARIS

La innovació educativa té una riquíssima història, a casa nostra i a fora, una tradició massa oblidada enmig de la faramalla de tecnicismes, imatges i aparells, però que, malgrat tot, manté una solidesa i una eficàcia contrastada i una actualitat sorprenent. Parlem d'Antoni Balmanya (1846-1915), mestre d'Espolla durant més de quaranta anys, model de pedagogia activa i de dinamització cultural d'un poble; de Narcís Masó (1890-1953), impulsor de l'efímera Escola de S'Agaró, un pensionat de primera categoria, fidel seguidor del moviment d'Escola Nova i entusiasta promotor de l'escoltisme;

Lorenzo Milani (1923-1967).

d'Adela Trayter (1874-1968), introductora del mètode Montessori a Catalunya i creadora de la pedagogia musical de Jacques Dalcroze; de Joaquim Franch (1944-1987), educador en el lleure, animador de grups d'esplai, mestre autogestionari, renovador de l'escoltisme, gestor cultural i pioner de l'educació ambiental.

I si sortim a fora la llista es faria inacabable. Esmentem-ne, però, quatre figures senyeres: John Dewey (1859-1952), pedagog nord-americà, impulsor de l'aprenentatge a través de l'experiència i de la vivència de la democràcia a l'escola; Célestin Freinet (1896-1966), mestre francès, probablement el pedagog més influent entre els educadors catalans, amb una orientació clarament

integradora i un aplec de tècniques i recursos per afavorir un aprenentatge més significatiu i autònom; Lorenzo Milani (1923-1967), capellà italià, obsesionat per lluitar contra el fracàs escolar dels més pobres i promotor de l'ús permanent de l'actualitat i dels mitjans de comunicació com a eina insubstituïble d'aprenentatge per a la vida; i Paulo Freire (1921-1997), pedagog brasiler, amb la seva aposta pel diàleg com a eina bàsica de formació i per l'educació com a instrument de transformació social i de ciutadania, mestre de la indignació i de l'esperança, dels oprimits i de la llibertat, de l'educació com a acte d'amor.

Hi ha l'opinió bastant generalitzada que les innovacions educatives només

John Dewey (1859-1952).

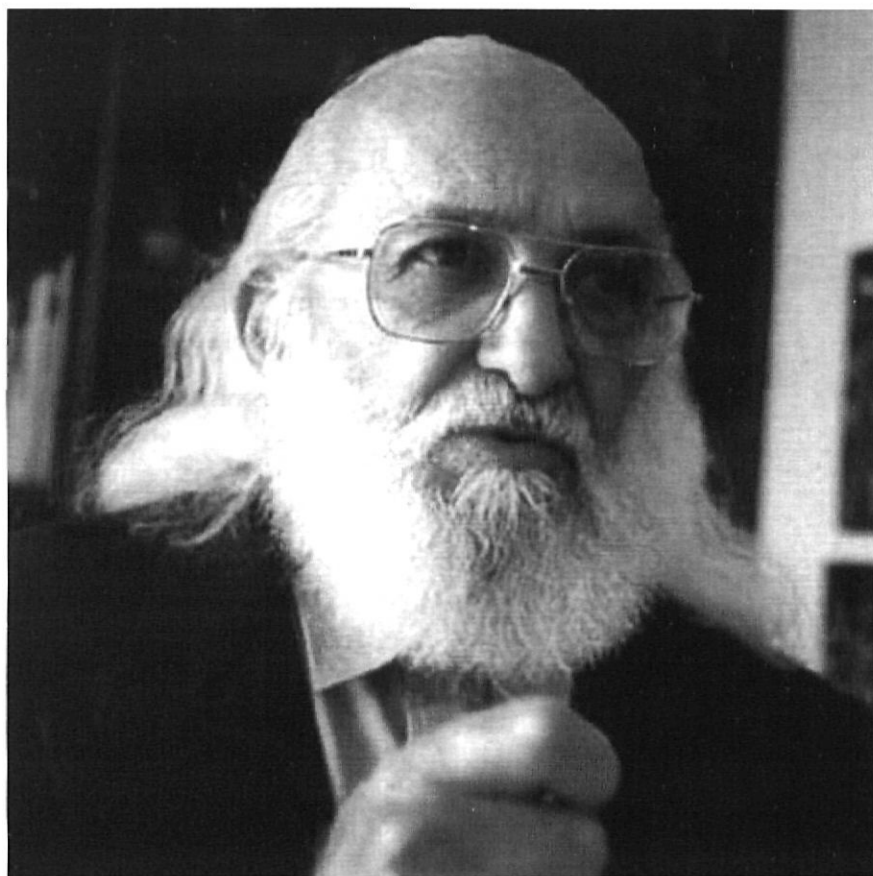
són possibles en els espais menys regulats (llars d'infants, per exemple), en els centres on hi ha poca pressió social (les escoles d'adults) o en aquells sectors que no han viscut canvis estructurals importants. És ben veritat que l'autonomia real, la flexibilitat i la serenitat són, a priori, condicions favorables per iniciar processos innovadors, però també és cert que tots els centres educatius compten amb potencial innovador, que la manca de pressió pot afavorir la inèrcia i que els problemes estimulen el pensament creatiu.

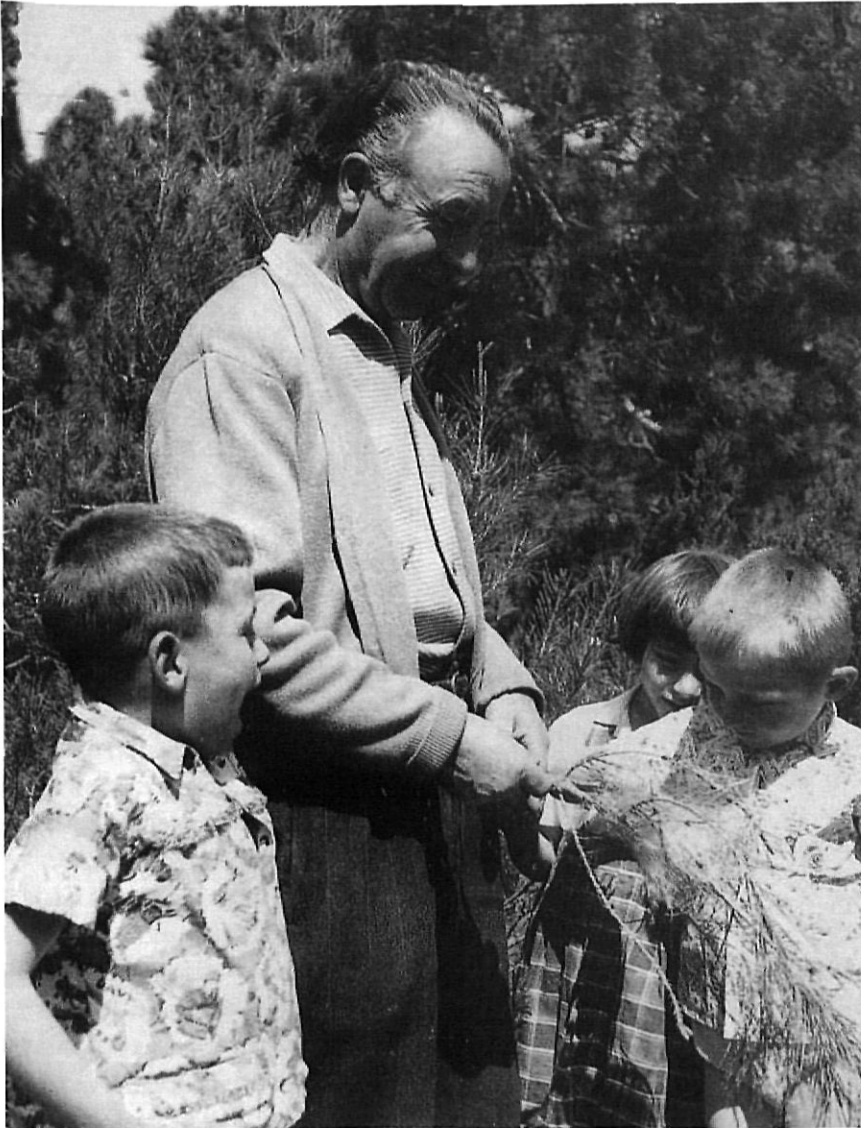
En tot cas, sí que hi ha uns escenaris privilegiats per a la innovació educativa. Un dels més clars és la pràctica de la democràcia, la potenciació del diàleg i la participació com a eines principals d'educació de la ciutadania, la vivència de la democràcia com a forma de gestionar les relacions personals, els projectes col·lectius i els conflictes. Un altre és la preocu-

pació pels sabers que cal seleccionar per ajudar a créixer els ciutadans, la voluntat de prioritzar els coneixements més formatius, inclusivament i transferibles, el delit per fer una educació més adaptada a les necessitats canviants del context i als requeriments d'unes persones i d'una societat cada cop més complexa i plural. La reflexió i la creació de nous instruments i recursos didàctics per aconseguir un aprenentatge més actiu i durador, més funcional i alhora més global i comprensiu; l'experimentació de tècniques, mètodes i estratègies per fer els educands més autònoms i més capaços d'aprendre al llarg de tota la vida i de viure la cultura. L'aposta aferissada per l'educació integral

(de les intel·ligències, de les emocions, del cos, de l'esperit), per potenciar totes les capacitats dels aprenents, per l'educació de tots, és a dir, per ajudar més els qui tenen més necessitats, compensant amb temps i recursos els qui parteixen en condicions d'inferioritat i corren més risc de no sortir-se'n, fent de l'educació un instrument real de democratització i de justícia social i no de legitimació de les desigualtats d'origen. Una obertura cap al territori, un diàleg enriquidor amb les famílies i amb les institucions socials i culturals, amb l'entorn natural i humà més proper, perquè l'educació no és patrimoni de l'escola i la formació de les persones és fruit de múltiples influències.

Paulo Freire (1921-1997).

Célestin Freinet (1896-1966).

TRESORS AMAGATS

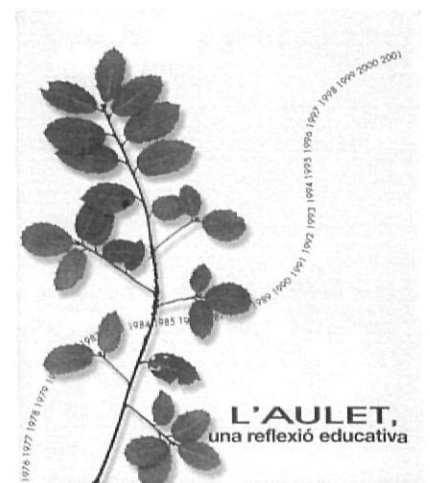
La Comissió Internacional sobre Educació per al segle XXI, presidida per J. Delors(3), va titular el seu Informe per a la UNESCO d'una manera poc precisa, però molt suggeridora: «Educació: hi ha un tresor amagat a dins». Doncs bé, cal que ens convencem que a les escoles, instituts, centres i institucions educatives de casa nostra hi ha un potencial i unes realitats d'una qualitat i una excel·lència acreditades. Moltes són desconegudes: una mica perquè els educadors són gent discreta i no estan gaire disposats a entrar en la cultura de la publicitat, l'autopromoció. Una mica també per-

què els tresors floreixen en llocs i àmbits humils, públics, de tots, i tenen una aversió innata a la competitivitat. Una mica perquè aquests tresors són fràgils i costa molt de crear-los, fer-los créixer i mantenir-los, i molt poc de malmenar-los.

Però que restin amagats no vol dir que no existeixin i que no necessitin l'escalf i el reconeixement de la societat a qui serveixen. Si, l'educació gironina conté molts petits tresors, que passen desapercebuts per a la ciutadania, però que il·luminen la consciència de moltes persones; tresors que tenim l'obligació de conservar i de multiplicar, perquè són el caliu d'una vida present i futura més humana i més plena.

Les innovacions educatives, aquests petits tresors amagats, són una de les millors maneres de donar compliment als quatre grans pilars que, segons els experts, sostenen i donen sentit a l'educació(4): aprendre a conèixer, és a dir, a comprendre el món; aprendre a fer, és a dir, a ser competent (una mena de barreja que combina la qualificació tècnica, les habilitats socials, l'aptitud per treballar en equip i la capacitat d'iniciativa); aprendre a viure amb els altres, és a dir, a dialogar i a intercanviar arguments, a resoldre els conflictes de manera pacífica, a conèixer els altres i a un mateix, a tenir una visió més justa i ajustada del món; i aprendre a ser, és a dir, a gaudir d'un desenvolupament integral i harmònic, a ser lliures.

Xavier Besalú és professor de Pedagogia de la Universitat de Girona

- (1) J. Carbonell, 2001, La aventura de innovar. El cambio en la escuela, Morata, Madrid.
- (2) Un exemple d'aquest esforç és visible en el llibre col·lectiu, L'Aulet, una reflexió educativa, 2002, CEIP L'Aulet, Celrà.
- (3) J. Delors, 1996, Educació: hi ha un tresor amagat a dins, Centre UNESCO, Barcelona.
- (4) J. Delors, obra citada.